

Ἡ Ἐπιστημονικὴ

Ἀντιπολίτευσις

ΕΚΤΟΣ ἀπ' τὸν Ζόρες Μενθέντεφ, τρεῖς ἐπιστήμονες πρόβαλλαν στὸ προσκήνιο σὰν ἐκπρόσωποι τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἀντιπολιτεύσεως: ὁ Πιότρ Καπίτσα, ὁ Λέβ Λαντάου κι ὁ Ἀντρέι Ζαχάρωφ. Ὁ Καπίτσα, ὁ πιὸ ἡλικιωμένος πολιτικός μέσα στοὺς σοβιετικούς φυσικούς, ὑπῆρξε ὁ πιὸ αὐστηρὸς κριτικὸς τῆς διεισδύσεως τῆς μαρξιστικῆς ἰδεολογίας στὴ Φυσικὴ. Στὰ 1962 ἔγραφε πὼς ἂν οἱ σοβιετικοὶ ἐπιστήμονες εἶχαν ὑπακούσει στοὺς Μαρξιστὲς φιλόσοφους, ἡ κατάκτησις τοῦ Διαστήματος θὰ ἦταν ἀδύνατη γιατί οἱ μαρξιστὲς ἀπέρριπταν τὴν κυβερνητικὴν κι ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῆς πυρηνικῆς φυσικῆς θὰ εἶχε σταματήσει ἐπειδὴ οἱ μαρξιστὲς φιλόσοφοι ἀντιτάσσονταν στὴ θεωρία τῆς σχετικότητος. Ἡ ἰδεολογικὴ ἀνησυχία, ἔλεγε, ἐξακολουθοῦσε νὰ ἐνεργῆ σὰν ἀνασχετικὸ στοιχεῖο στὴν ἐξέλιξις τῆς σοβιετικῆς ἐπιστήμης, μιὰ πὺρ ἂν ἀπὸ τὰ ἔμμεσα ἀποτελέσματά της ἦταν νὰ ὀδηγῆ τοὺς νεαροὺς σοβιετικούς φυσικούς ν' ἀποφεύγουν τὴν πειραματικὴν ἐργασία, πρὸς χάριν θεωρητικῶν μελετῶν. Μιλῶντας μὲ βάσι τὴν ἐμπειρία του σὰν διευθυντῆς τοῦ μεγάλου περιοδικοῦ φυσικῆς στὴν ΕΣΣΔ, ὁ Καπίτσα ἔγραφε ὅτι ἀπὸ τὰ ἄρθρα πὺρ τοῦ ἔστελναν γιὰ δημοσίευσιν, ἐκεῖνα πὺρ ἀνεφέροντο στὴ θεωρητικὴ φυσικὴ ἦταν πολὺ περισσότερα ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς πειραματικῆς, σὲ μιὰ ἀναλογία πὺρ ἔφθανε τὰ τρία ἢ καὶ τέσσερα πρὸς ἓνα. Ὑπεστήριζε ὅτι αὐτὸ ὀφειλόταν στὴν προτίμησι τῶν νεαρῶν ἐπιστημόνων ν' ἀποφεύγουν τὴ συλλογικὴν ἐργασία, τὴν συλλογικὴν ἔρευνα: γιατί ὁ πειραματιζόμενος ἐρευνητῆς ὑποχρεώνεται νὰρχεται σὲ προστριβὲς μὲ τὶς διοικήσεις τῶν Ἰνστιτούτων καὶ νὰ δέχεται τὸν ἔλεγχο τῆς ὁμάδας ἐρευνῶν· χρειάζεται νὰ ὑποβάλλῃ αἰτήσεις γιὰ ὕλικό, νὰ πείθῃ τὶς διάφορες ἐπιτροπές, καὶ νὰ συσκέπτεται μὲ τοὺς ὑπεύθυνους τοῦ προγραμματισμοῦ. Κι ἀκόμη ἦταν κάτι πὺρ λεγόταν μαρξιστικὴ διαλεκτικὴ καὶ πὺρ ἔμοιαζε νὰ ἐξασκῆ ἰδιαίτερη ἐπιρροὴ ὅταν γινόταν συλλογικὴ ἐργασία. Τὸ ἀποτέλεσμα, σύμφωνα μὲ τὸν Καπίτσα, οἱ νέοι φυσικοί νὰ προτιμοῦν τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τὴν ἡρεμία τῶν θεωρητικῶν μελετῶν, προκαλώντας ἔτσι μιὰ σοβαρὴ καθυστέρησιν στὴ Σοβιετικὴ Φυσικὴ. Κάτω ἀπ' τὶς πιὸ αἰσιόδοξες συνθήκες, ἔλεγε, θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπῆρχαν 20—30 πειραματικοὶ γιὰ κάθε ἓνα θεωρητικὸ φυσικό, καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ποσοστὸ ἦταν ἀκριβῶς σχεδὸν τὸ ἀντί-

θετο, απεικόνιζε τή διαστρέβλωσι πού εἶχε δημιουργηθῆ ἀπό τήν ἰδεολογική καί κοινωνική ἐπέμβασι. Ἴσως θά πρέπει νά εἵμαστε κάπως ἐπιφυλακτικοί σχετικά μέ τίς δηλώσεις τοῦ Καπίτσα μιὰ πού κι ἐκεῖνος ἀσχολοῦνταν ἰδιαίτερα μέ τήν πειραματική ἔρευνα. Αὐτό πού ὀπωσδήποτε ἔχει σημασία εἶναι τὰ ὅσα μᾶς διηγεῖται σχετικά μέ τήν ἰδεολογική πίεσι τοῦ πολιτικοῦ περίγυρου, πάνω στίς πειραματικές ἔρευνες. Οἱ ἐπιστήμονες ἐρευνητές ἐξακολουθοῦν ἀκόμη καί σήμερα ν' ἀποφεύγουν μελέτες πού θά τοὺς ὑποχρεώσουν νά ἐξαρτηθοῦν ἀπό πολιτικούς ὑπαλλήλους. Μ' ἄλλα λόγια ὁ πολιτικός τρόμος ἐπικρέμαται πάνω στοὺς ἐρευνητές.

Ὁ μακαρίτης Λέβ Λαντάου, πού θεωρεῖτο ἀπό πολλοὺς σάν τὸ πιὸ προικισμένο θεωρητικὸ πνεῦμα μεταξὺ τῶν σοβιετικῶν φυσικῶν, ἀναγνωρίζεται ἀκόμη καί σάν ἡγετική φυσιογνωμία τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἀντιπολιτεύσεως. Στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, πού τραγικὰ συντομεύθηκε ἀπὸ ἓν' αὐτοκινητικὸ ἀτύχημα πού τὸν ἄφησε ἀνίκανο μέχρι τὸ θάνατό του στὰ 1968 ἐξέδωσε σὲ βιβλίο τίς προσωπικὲς καί φιλοσοφικὲς του ἀπόψεις. Ἐζήτησε ὀλόκληρη τὴν σταλινική τυραννία. Θυμᾶται πὼς παρ' ὄλο πού ἦταν Ἑβραῖος τὸν «κατηγόρησαν σάν Γερμανὸ κατάσκοπο. Τώρα, ὅταν τὸ σκέπτομαι κάτι τέτοιο μέ διασκεδάζει, ἀλλὰ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, πιστέψτε με, δὲν μοῦ ἐρχόταν καθόλου νά γελάσω. Πέρασα ἓνα χρόνο στὴ φυλακὴ καί εἶχα καταλάβει πὼς δὲν θά μπορούσα ν' ἀνθέξω ἄλλους ἔξι μῆνες. Ἀργοπέθαινα, θά πέθαινα». Ὅχι πολὺ πρὶν ἀπ' τὸ ἀτύχημά του εἶχε τὴν ἱκανοποίησι νά σταθῆ πλάι στὸ πλευρὸ τοῦ καθηγητοῦ του, τοῦ Νίλς Μπόρ, ὅταν ὁ περίφημος ἰδρυτὴς τῆς σχολῆς τῆς Κοπεγχάγης — παρ' ὅλες τίς ἀντιρρήσεις τῶν Μαρξιστῶν ἰδεολόγων — τελικὰ προσεκλήθη ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Μόσχας, στὰ 1961.

Στὰ 1963 ὁ Λαντάου διετύπωσε τίς προτιμήσεις του μεταξὺ τῶν κινηματογραφικῶν ταινιῶν καί τῶν βιβλίων πού ἀνεφέροντο σ' ἐπιστήμονες. Κατὰ τὴ γνώμη του, τὸ βιβλίο πού ἀπεικόνιζε τὸ ἀληθινὸ πνεῦμα τοῦ ἀγωνιστοῦ ἐπιστήμονα ἦταν τὸ μυθιστόρημα τοῦ Ἀμερικανοῦ Σίνκλαιρ Λιούις «Μάρτιν Ἀρρόουσιθ». Πολλοὶ θά θυμοῦνται αὐτὸ τὸ βιβλίο πού μιᾶ γιὰ τὸν Ἑβραῖο ἐπιστήμονα Μᾶξ Γκότλιμπ καί τὸν Ἀμερικανὸ σπουδαστή του Ἀρρόουσιθ καί περιγράφει τὴν ἀπόλυτη ἀφοσίωσί των στὴν ἀγνή ἐπιστήμη, τὴν ἀδιαφορία τους γιὰ τὰ ὕλικά συμφέροντα, τὴν πολιτικὴ ἢ κάθε εἶδους ἰδεολογία, τὴν περιφρόνησί τους πρὸς τοὺς διοικητικοὺς συμβούλους καί διευθυντὲς τῶν ἰνστιτούτων, κι ἀκόμη τὴν αὐθόρμητη φιλία τοῦ Μᾶξ Γκότλιμπ καί τοῦ αὐτοδημιουργοῦ Ἀμερικανοῦ κεφαλαιοκράτη Ρὸς Μᾶκ Γκάρκ, πού μαζὺ του ὁ ἐπιστήμονας ἐνοιωθε νά τὸν δένη μιὰ πνευματικὴ φιλία. Ὁ Ἀρρόουσιθ ἐμφανίζεται σάν ὁ πιὸ ἀτομικιστὴς ἐπιστήμονας, περιφρονώντας κάθε δια-

ταγή ἢ καθοδήγησι πού ἀφορᾷ τήν Ἐπιστήμη, — δηλαδή κάθε τι ἀπ' αὐτά πού θά ἔπρεπε ν' ἀπαρτίξουν τόν Λενινιστή ἐπιστήμονα— ἐνώ οἱ διευθυντές πού ἐνοχλοῦνται ἀπό τὸ δίχως πρόγραμμα ἐπιστημονικό του πνεῦμα γελοιοποιοῦνται.

Κατὰ συνέπειαν ὁ Λαντάου κατεδίκαζε τόν τύπο τοῦ Λενινιστοῦ ἐπιστήμονα ὅπως τόν ἀπεικόνιζε ἡ Σοβιετική «μυθολογία». Συγκεκριμένα γελοιοποιοῦσε τὸ περίφημο σοβιετικό φιλμ «Ἀποστολή στή Βαλτική» — πού ὑποτίθεται ὅτι βασιζόταν στή ζωὴ τοῦ βοτανολόγου Κλιμέντι Τιμιριάζεφ— καί πού ἐπὶ πολλὰ χρόνια θεωρεῖτο σάν ὁ πιὸ σωστός τρόπος συμπεριφορᾶς ἐνὸς ἐπιστήμονα. Ὁ Λαντάου, εἶπε ξεκάθαρα πὼς τὸ φιλμ ἔδινε ἓνα πρόσωπο πού «κάνενας ἀπὸ μᾶς τοὺς ἐπιστήμονες δὲν τὸ εἶδε ποτέ στή ζωὴ του», ἐνώ «ἡ εἰκόνα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας ἦταν ὀλότελα λαθεμένη». Τὸ φιλμ μπορεῖ νᾶταν ἓνα κλασσικό ὑπόδειγμα τῆς σοσιαλιστικῆς - ρεαλιστικῆς κινηματογραφίας, ἀλλὰ ἂν ἦταν σοσιαλιστικό, σίγουρα δὲν εἶχε καμμία σχέσι μὲ τὸ ρεαλισμό, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Λαντάου.

Ὁ Λαντάου ἐπεξέτεινε τίς ἐπικρίσεις του κατὰ τοῦ σοβιετικοῦ κινηματογράφου γενικά, πού καθὼς εἶπε, δείχνει ἄτομα μὲ κυριολεκτικά ἐξωπραγματικό τρόπο σκέψεως. Ἀκόμη θεωροῦσε τὰ μακρόσυρτα φιλμς τῆς σοβιετικῆς «ἡρωϊκῆς περιόδου» σάν πληκτικά, μὲ τίς «μονότονες κραυγές» τους καί τὸ «βαρὺ στυλ ἠθοποιίας», παρ' ὅλο πού πίστευε ὅτι τὰ σοβιετικά ἱστορικά φιλμς ἦταν καλύτερα ἀπ' αὐτά πού μιλοῦσαν γιὰ τὴ σύγχρονη ἐποχὴ, ἐπειδὴ οἱ καλλιτέχνες πού ἔπαιζαν σ' αὐτά τὰ τελευταῖα ὑφίσταντο ὅλων τῶν εἰδῶν τίς πιέσεις πού ἀπομακρύνουν ἀπ' τὴν Τέχνη:

» Ἄς εἴμαστε εἰλικρινεῖς πάνω σ' αὐτό· κατηγορίες γιὰ «ἀνεπαρκῆ ἀπεικόνισι τοῦ ρόλου τῶν συνδικάτων» (ἢ κάτι παρόμοιο) γίνονται κι ἐμποδίζουν τὴ γέννησι πραγματικῶν ἔργων τέχνης».

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὁ Λαντάου θεωροῦσε πὼς τ' ἀμερικανικά φιλμς ἦταν ἀνάμεσα στὰ καλύτερα. Ἰδιαίτερα θαύμαζε τοὺς «Δώδεκα Ἐνόρκους», ἐν ἀμερικάνικο θεατρικὸ ἔργο πού εἶχε μεταφερθῆ στὴν ὀθόνη κι ὅπου ἓνας μόνος ἔνορκος ὀρθώνεται ἐναντίον τῶν ἄλλων καί σώζει ἔτσι ἓναν ἀθῶο ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν καταδίκη. «Τὸ οὐσιαστικώτερο πρᾶγμα σὲ μιὰ κινηματογραφικὴ ταινία εἶναι ἡ κίνησι», ἔλεγε ὁ Λαντάου. Λόγου χάρι, στὴν ἀμερικάνικη ταινία «Δώδεκα Ἐνορκοί», — πού τὴν βλέπει κανεὶς μὲ τεταμένη προσοχή— δώδεκα ἄνθρωποι μένουν κλειδωμένοι σ' ἓνα δωμάτιο, ἐπὶ μιάμιση ὥρα, μὰ ἡ ταινία, παρ' ὅλ' αὐτά, εἶναι ὅλο δρᾶσι». Ἀκόμη, θεωροῦσε πὼς ἡ ἀμερικάνικη μεταφορὰ στὴν ὀθόνη, τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Λέοντος Τολστόη «Πόλεμος καὶ Εἰρήνη» ἦταν «ἐξαιρετικά πετυχημένη» καί πὼς εἶχε συλλάβει ὅλο τὸ πνεῦμα τοῦ μυθιστορήματος.